

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

Tina Ivelja

HENRIK VIII. – POČECI REFORMACIJE

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Zrinka Blažević

ZAGREB, 2016.

SADRŽAJ:

1. UVOD	2
2. PREDREFORMACIJA – NAJAVA REFORMACIJE.....	5
2.1. JOHN WYCLIFF.....	5
2.2. LOLARDSKI POKRET	7
3. HENRIK VIII. I REFORMACIJA	11
3.1. POČETAK VLADAVINE	11
3.2. PROBLEM RAZVODA I RAZLAZ S PAPOM.....	18
3.3. RAZVOJ REFORMACIJE.....	23
4. ZAKLJUČAK	34
5. LITERATURA	36

1. UVOD

Dinastija Tudor jedna je od najznačajnijih, ali i najintragantnijih dinastija u engleskoj povijesti. Započela je vladavinom Henrika VII. (1485. – 1509.), koji je na prijestolje došao okončavši Ratove ruža kao pobjednik, a posljednja vladarica te dinastije bila je Elizabeta I. (1558. – 1603.) koja je umrla bez potomaka i englesko prijestolje prepustila dinastiji Stuart. S Tudorima je započelo razdoblje intenzivnih promjena koje će zauvijek promijeniti englesko društvo i uvesti ga u novo doba, a tijekom njihove vladavine obilježile su brojne kontroverze, podjele i promjene.

Osim povijesnog značaja Tudora, zanimljiv je i njihov utjecaj na suvremenu popularnu kulturu. Osnivač dinastije Henrik VII. nije privukao toliki interes, iako je dinastiju postavio na noge i svojom sposobnošću joj osigurao vlast, oblikovao poluge vlasti i osigurao sredstva za njezin i za daljnji razvoj države i vlasti. S druge strane, njegov sin Henrik VIII. (1509. – 1547.) i unuke Marija I. (1553. – 1558.) i Elizabeta I. ostavili su trajan pečat i postali inspiracija mnogim knjigama, serijama te dokumentarnim i igranim filmovima.

Vjerojatno najznačajnije pitanje u razdoblju vladavine dinastije Tudor bilo je ono vjersko. Nedugo nakon odvajanja od Pape i Rimokatoličke crkve i početka reformacije za vladavine Henrika VIII., Engleska postaje protestantska zemlja pod vlašću njegova sina Edvarda VI. (1547. – 1553.). Odmah po ustoličenju Marije I. Engleska se formalno vraća rimokatoličanstvu, da bi na kraju Marijina polusestra i nasljednica Elizabeta I. opet i zauvijek uvela protestantizam kao službenu vjeru Engleza.

Upravo nas vjersko pitanje dovodi do teme mog diplomskog rada, Henrika VIII. i početka reformacije. Često se, zbog isprepletenosti povijesnih činjenica i fikcije u okviru popularne kulture sama odluka i proces stvaranja engleske nacionalne crkve pojednostavnjuje i povezuje isključivo s pitanjem razvoda Henrika VIII. od Katarine Aragonske. Zbog toga sam se odlučila za izradu diplomskog rada koji bi sadržavao pregled čimbenika koji su utjecali na odluke Henrika VIII., stvorili povoljne preduvjete i doveli do početka protestantske reformacije u Engleskoj. Osim toga, zbog specifičnosti engleske protestantske

reformacije, zanimalo me kako se u svom početku razvijala, kakav je utjecaj imala na englesko društvo, kako je bila prihvaćena i koje su bile posljedice njezine pojave.

Znajući da je ova tema neiscrpna inspiracija mnogim povjesničarima, ideja vodilja bila mi je napraviti osnovnu analizu podataka iz sekundarne literature na koje sam naišla pobliže se upoznavajući s ovom temom.

Zadatak diplomskog rada jest prikazati stanje u Engleskoj koje je Henrik VIII. naslijedio od svog oca, ali i čimbenike koji će mu omogućiti da povuče poteze koje je povukao i otvori novo poglavlje engleske povijesti, stoga će se ovaj diplomski rad baviti pitanjima kao što su odnos vladara i parlamenta, odnos Henrika VIII. sa savjetnicima, stanje u društvu, na sveučilištu, razvoj humanističkih ideja, struktura crkve u Engleskoj tog doba, ali i kraljev osobni život. Kako bi se bolje razumjeli čimbenici koji su doveli do pojave reformacije u Engleskoj, prikazat će se i utjecaj Wycliffovih reformatorskih shvaćanja iz 14. stoljeća. Međutim, temeljni fokus rada bit će uzroci, obilježja i posljedice henrijevske reformacije. Nastojeći pružiti što je moguće iscrpniji prikaz navedenih tema, konzultirala sam različitu literaturu.

U prvome redu pročitala sam djelo P. Chaunua *Vrijeme reformi: religijska historija i civilizacijski sistem* koje mi je pružilo vrijedan uvid u religijsku historiju i razvoj Wycliffovih učenja. Međutim, spomenuta se knjiga ne bavi reformacijom u Engleskoj jer je ona primarno započela kao politička, a ne vjerska reforma.

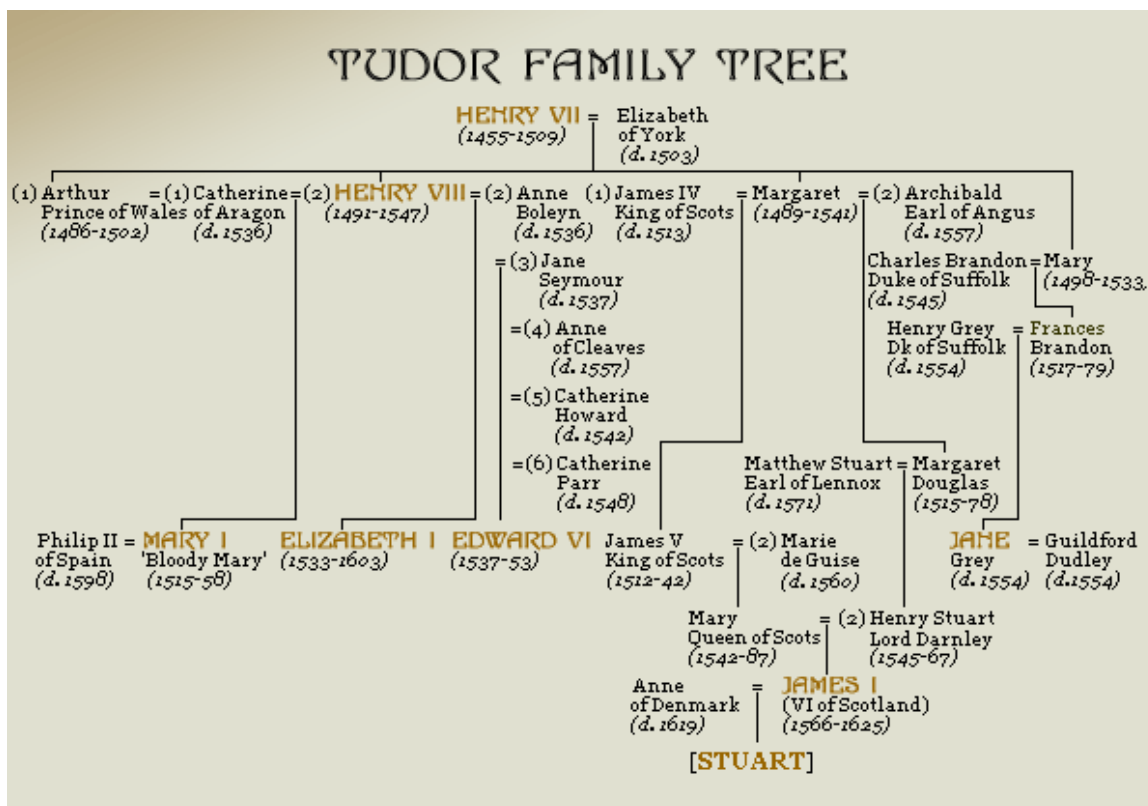
Knjiga S. T. Bindoffa *Tudor England* pruža vrijedan uvid u sve aspekte engleskog društva za vrijeme vladavine dinastije Tudor, od ekonomskih, religijskih, pravnih i političkih okolnosti pa do položaja žena u to doba.

G. W. O. Woodward u svojoj biografskoj studiji prikazuje osobni život kralja Henrika VIII. i analizira motive njegovih brojnih brakova.

Chadwickovo djelo *Istorija reformacije* nudi uvid u društvenu situaciju u Europi koja je iznjedrila reformacijski pokret, u čemu je značajnu ulogu odigrao i razvoj humanizma. Među ostalim, Chadwick se bavi pitanjem reformacije u Engleskoj do 1559. godine te problematikom raspuštanja samostana kao najvažnijeg društvenog događaja reformacije započete za vladavine Henrika VIII.

G.M. Trevelyan u djelu *Povijest Engleske* bavi se pitanjem društvenih i ekonomskih promjena koje su započele u doba vladavine Henrika VII. i nastavile za vladavine Henrika VIII., kao što su prilagodbe državnog aparata kraljevskoj vlasti, razvoj renesansne misli i učenja te buđenje antiklerikalizma i nacionalnih osjećaja u Engleskoj.

Detaljan uvid u način prakticiranja vjere i religijsko znanje širih slojeva u kasnom srednjem vijeku, u vjerske pokrete koji su prethodili reformaciji i lolarski pokret, u ustrojstvo crkve u Engleskoj, u razvoj humanističkih učenja, ali i tijekom reformacije i njezine posljedice stekla sam zahvaljujući djelu *The English Reformation* A. D. Dickensa koje mi je poslužilo kao glavni vodič i oslonac u izradi ovog diplomskog rada.

Sl. 1. Obiteljsko stablo dinastije Tudor
 (http://www.englishcrown.co.uk/tud_ov.html 10.8.2016.)

2. PREDREFORMACIJA – NAJAVA REFORMACIJE

2.1. JOHN WYCLIFF

Pierre Chaunu razdoblje 14. i 15. stoljeća opisuje kao razdoblje koje je donijelo određene promjene koje su imale utjecaj na razvoj društvenih prilika, a time i na promjenu u duhovnosti stanovništva. U Europi dolazi do povećanja stupnja pismenosti i gustoće stanovništva te počinje jačati značaj uže obiteljske zajednice. Prvu polovicu 14. stoljeća u središtu kršćanske Europe obilježilo je krizno razdoblje gdje je došlo do pada i zaustavljanja demografskog rasta. Na periferiji tadašnje kršćanske Europe, u Engleskoj i Njemačkoj, demografski rast još je uvijek bio prisutan. Sredina 14. stoljeća donijela je vrhunac epidemije bubonske kuge koju su prenosile buhe s oboljelih štakora. Epidemija je pogodila Europu i imala je velik utjecaj na promjenu vjerskih, društvenih i gospodarskih prilika u cijeloj Europi. U ovim uvjetima javljaju se novi mislioci koji počinju propitivati strukturu Crkve, njezine dogme i odnos pojedinca prema Bogu. Jedan od tih ljudi bio je John Wycliff koji se uz Jana Husa smatra jednim od prethodnika reformatorskih ideja.

John Wycliff rođen je i djelovao u 14. stoljeću, bio je pripadnik srednjeg sloja i s vremenom se afirmirao kao jedan od najuspješnijih stručnjaka na području kanonskog prava svog vremena. Između ostalog, djelovao je na Oxfordu, a bio je i kraljevski savjetnik u rješavanju financijskih i ostalih pitanja s papom. Kuga koja je poharala Europu ostavila je trag na njemu i utjecala na njegova učenja. Za razliku od svojih suvremenika koji su kugu vidjeli kao Božju kaznu grešnicima, Wycliff je smatrao da je kuga bila smrtna presuda nedostojnim pripadnicima klera jer je stopa smrtnosti među klerom bila vrlo visoka. Kao žrtva „crne smrti“ podlegao je canterburyjski nadbiskup samo šest dana nakon posvećenja, a on bio jedan od triju nadbiskupa koji su umrli tijekom iste godine. Isto tako, kao posljedica kuge razvija se osobna pobožnost tj. stavlja se naglasak na unutarnji život pojedinca. „Vrijeme kojim dominira smrt teži individualnoj pobožnosti. Osobito stoga što Crkva, na vrhu, u stoljeću velikog Raskola, gubi dio izvanjskog sjaja.“¹ Gubitak tog izvanjskog sjaja Wycliff koristi da bi autoritet Svetog Pisma pretpostavio autoritetu Crkve kao institucije. Smatrao je da je Sveto Pismo jedini pouzdan vodič za kršćane za spoznavanje Boga te da se trebaju oslanjati na Sveto Pismo, a ne tumačenja klera i papa. U svjetlu

¹ Chaunu 2002 : 174.

toga 1382. godine piše takozvanu Wycliffovu Bibliju tj. prijevod Vulgate na engleski jezik. Wycliffov ugled bio je na vrhuncu kada je 1378. godine izbio Veliki zapadni raskol jer su i papa u Rimu i protupapa u Avignonu htjeli podršku Engleske, a Wycliff je bio važan kraljev savjetnik. Zbog antifrancuskog stava, Engleska je podržala rimskog papu. To je značajno oslabilo papinski ugled i funkciju te Wycliffu olakšava iznošenje njegovih stavova. On je tvrdio da u Bibliji nema opravdanja za papinsku vlast te da ona potječe od rimskih careva, a ne od Krista (vrhovnog poglavara crkve) ili Petra. S vremenom, Wycliffovi stavovi dodatno su se radikalizirali te je čak izjednačavao papu s Antikristom. Htio je provesti reformu nacionalne Crkve, među ostalim zagovarao je engleski jezik u bogoslužju, bio je protiv prodaje oprosta i misa za dušu, iznosi kritike na račun bogatstva klera i njihovog načina života, zagovarao je raspuštanje samostana (to će ostvariti Henrik VIII., ali zbog drugačijih motiva), protivio se celibatu i štovanju svetaca. Wycliff, a time i njegovi sljedbenici, ovim su idejama anticipirali neke od glavnih doktrina protestantizma. Prema Dickensu, jedina doktrina koju Wycliff nije anticipirao bila je doktrina opravdanja samo po vjeri (en. *justification by faith*) koja tvori jednu od ključnih doktrinarnih razlika između katolika i protestanata. U skladu s njom, protestanti vjeruju da je za spasenje i opravdanje pred Bogom dovoljna samo vjera, dok katolici smatraju da sama vjera nije dovoljna nego su uz nju potrebna i dobra djela i zasluge. Unatoč svemu ovome, crkva i papa tolerirali su ga jer je imao potporu u visokim društvenim krugovima i na Oxfordu, ali nakon što je osporio misu i u pitanje doveo doktrinu pretvorbe, papa je morao nešto poduzeti jer su bili ugroženi temelji Crkve. „On postade pravim heretikom tek onda, kad je zanijekao Preobraženje ili dogmu o realnoj prisutnosti Krista u Euharistiji. Nasuprot toj doktrini, Wycliff je postavio doktrinu „zajedničkog postojanja“ ili Konsubstancijacije, tj. doktrinu o istovremenoj prisutnosti materijalnog kruha i tijela Kristovog u Euharistiji.“² Ovakvim stavom prema tradicionalnoj misi Wycliff je teško mogao izbjeći etiketu heretika koju je dobio 1382. godine. Zbog širenja pokreta „siromašnih svećenika“ i problema koje je to izazvalo, on gubi i podršku kralja te je protjeran s Oxforda. Unatoč ovome i činjenici da je bio proglašen heretikom, zahvaljujući ostacima kraljeve naklonosti Wycliff nije bio uznemiravan do smrti dvije godine kasnije. Njegova učenja u konačnici je osudio crkveni sabor u Konstanzi 1415. godine, Wycliffova su djela zabranjena i odlučeno je da se njegovi ostaci ekshumiraju, spale i prosnu u rijeku. To je i izvršeno 1428. godine po naredbi pape Martina V.

² Maurois 1940 : 179.

Zašto se govori o Wycliffu kada se govori o predreformaciji? Prema Chaunovu mišljenju, njegov utjecaj u Engleskoj ostao je ograničen, dok je najjači utjecaj imao na Jana Husa i husite koji će pak imati velik utjecaj na Luthera i tako na reformaciju. Kao najvažnije pitanje koje je Wycliff pokrenuo ističe se pitanje Svete mise. „Osporavajući transsubstancijaciju, potom i svako očitovanje stvarne prisutnosti Kristova Tijela u hostiji, Wycliff utire put koji naviješta razdore i raskole. Premda mu je nedostajalo i vremena i puk koji ga je slijedio na tom putu, Wycliff je ipak prvi kovač krvavog i proročkog razdora rastrgane Crkve šesnaestog stoljeća. Upravo svojim početnim osporavanjem mise, Wyclif s punim pravom zaslužuje epitet predreformatora.“³ Chaunu smatra da su za daljnje promjene i početak reformacije nedostajali još neki značajni uvjeti kao što su razvoj nacionalnih osjećaja i teritorijalnih država, razvoj obrazovanja i širenje pismenosti, napredak u tehnologiji koji će donijeti tiskarski stroj, ali i potrebna kritična masa koja će podržati tu transformaciju. Da bi se ovi uvjeti ispunili, trebat će pričekati još stoljeće i pol.

2.2. LOLARDSKI POKRET

Ušutkavanjem Wycliffa nisu ušutkane razne struje od kojih je najznačajniju predstavljao lolardski pokret koji je imao najsnažniji, premda indirektan, utjecaj na englesku reformaciju. Naziv „lolard“ potječe iz nizozemskog jezika i prevodi se kao mrmljavac, dok ga A. Maurois prevodi kao „brbljavac“. Sam cilj tog naziva koji su koristili Crkva i protivnici pokreta bio je da se stvori derogativan nadimak na račun novonastale sekte. Pokret je formiran još za Wycliffova života u Oxfordu te je u svoje redove privukao veliki broj mladih sveučilišno obrazovanih ljudi. Nakon protjerivanja s Oxforda, pokret se nastavlja širiti središnjom Engleskom. Lolardske ideje i učenja naišle su na plodno tlo među građanstvom, trgovcima, nižim plemstvom i dijelom klera. Lolardi su se protivili životu Crkve koji nije bio u skladu sa životom Isusa Krista, njezinom materijalizmu, ritualnim i formaliziranim vjerskim obredima, crkvenom sudstvu koje je praktički vršilo iznude od svojih vjernika i sl. Sve ovo, zajedno s revolucionarnim idejama o jednakosti i siromaštvu koje su lolardi zastupali, bilo je privlačno nepriviligiranim društvenim slojevima. Crkva je nastojala ograničiti i iskorijeniti Wycliffov utjecaj na sveučilištu i u obrazovanim

³ Chaunu 2002 : 184.

sredinama, ali nije u potpunosti uspjela pa se lolardski pokret podijelio na parlamentarno i pučko lolardstvo. Lolardi su krajem 14. stoljeća imali potporu među vitezovima na dvoru kralja Richarda II. te su uspjeli ostvariti utjecaj u Donjem domu parlamenta. Ovo je rezultiralo manifestom pod nazivom „Dvanaest zaključaka“ koji je objavljen 1395. godine i kojim su lolardi kao pokret izašli izvan okvira akademske hereze. „Ovaj dokument, namjerno sastavljen na engleskom jeziku, zaslužuje pozornost kao iskaz lolardskih učenja koja će uporno opstati sve do perioda protestantske reformacije. U njemu je osuđena podčinjenost engleske crkve Rimu, zajedno s transupstancijacijom, celibatom i nepoželjnim moralnim posljedicama vezanim uz njega, posvećivanjem fizičkih objekata, molitvama za mrtve, hodočašćima, ikonama i snažnom preokupacijom Crkve umjetnošću i zanatima. Uz ovo lolardi se protive praksi da prelati obnašaju funkcije vladara i sudaca te objavljuju borbu protiv svih učenja koja nisu u skladu s Novim Zavjetom i osporavaju ispovijed svećeniku kao obavezu da bi se ostvarilo spasenje.“⁴ Odgovor Crkve na ovakav potez lolarda bio je povećanje pritiska na njih tj. povećava se broj crkvenih suđenja koja su dobila na važnosti statutom „De Heretico Comburendo“ iz 1401. godine kojim je crkva uz potporu kralja dobila pravo spaljivanja heretika. Ni ovo nije uspjelo slomiti lolardski pokret, ali je lolardima postalo jasno da na svoju stanu neće pridobiti vladajuće slojeve. S vremenom, pokret je izgubio njihovu podršku zbog propovijedanja jednakosti, što se pokazalo kao prijetnja ne samo crkvenom, nego i bogatstvu vladajućih slojeva. Od sredine 15. stoljeća progoni i suđenja protiv lolardskih heretika prorijedili su se pa krajem stoljeća dolazi do oživljavanja njihovih aktivnosti. „Generaciju prije nego što je Luther došao do nenadane slave, lolardizam, koji je dugo bio prigušen, ponovo se pojavio. On se bio udomaćio na engleskom tlu i preci Johna Bunyana vjerno su ga sačuvali u seoskoj kućici i gradskoj radionici kao tradiciju siromaha. Seljaci u Chilternskim brdima i u drugim dijelovima grofovija oko Londona, skromni ljudi u Londonu, Bristolu i drugim gradovima, a tu i tamo i pokoji svećenik, ovdje i ondje pokoji bogataš, sastajali bi se potajno da čitaju „poslanice i evanđelja na engleskom i Wycliffova prokleta djela“ i potkrijepe jedan drugoga u vjeri u ono što bi danas nazvali „protestantski“ nauk.“⁵

Najbolji način za praćenje ponovnog jačanja i širenja pokreta bila su crkvena suđenja hereticima. Većina tih suđenja završavala je odricanjem od hereze pod prisegom, ali bilo je i

⁴ Dickens 1964 : 24.

⁵ Trevelyan 1956 : 310.

kazni spaljivanja heretika. Zahvaljujući tome saznajemo da su početkom 16. stoljeća najveće zajednice lolarda bile raširene na području Buckinghamshirea, koje je smješteno između Oxforda i Londona, gdje se ujedno i odvijao najveći broj suđenja. Osim ovog područja hereza se proširila i na područje londonske biskupije i to u samom Londonu, kao i u Essexu. „Londonske kronike izvještavaju o kolonama prijestupnika koji su išli na lomaču ili su se javno pokajali za vrijeme vladavine Henrika VII.“⁶ Suđenja se spominju i na jugoistoku Engleske u Kentu, kao i u zapadnom Midlandu. Hereza se najsporije širila prema sjeveru i tamo počinje oživljavati tek 30-ih godina 16. stoljeća kada se lolardsko učenje počelo spajati s protestantskim učenjima s kontinenta. Tada se počinju pojavljivati podaci o suđenjima u okruzima Yorkshire i Nottinghamshire.

Iako lolardi nisu bili pokret koji je bio organiziran na nacionalnoj razini, imali su načine za međusobnu komunikaciju te se njihov utjecaj širio izvan lokalno organiziranih zajednica. Osim što su imali svoje misionare, za to je djelomično bilo odgovoran i društveni položaj većine lolardskih sljedbenika. To su bili obični ljudi poput tkalaca, postolara, kovača, drvodjelja te su kao zanatlije i trgovci putovali zemljom i vrlo lako dolazili u kontakt s drugim ljudima. Unatoč činjenici da nisu posjedovali odveć visoko obrazovanje, posjedovali su osnovno znanje koje su stekli od obrazovanijih lolarda ili iz knjiga pisanih na engleskom jeziku. „Iz ovog i drugih izvora možemo zaključiti da je u određenim periodima postojao protok informacija između zajednica u Buckinghamshireu, istočnoj Angliji, Londonu i dolini Temze. Provincijsko društvo u vrijeme Tudora sastojalo se od pokretnih elemenata i uočena je uloga lutajućih sukna u širenju hereze.“⁷ Mobilnost stanovništva imala je ulogu ne samo u širenju heretičkih ideja u Engleskoj nego i u spajanju stare i nove hereze tj. lolardskog i luteranskog učenja. Početak tog spajanja može se povezati s Tyndaleovim Novim zavjetom na engleskom jeziku koji je 1526. godine tiskan u Antwerpenu i uskoro je pronašao put do Engleske. Osim toga, postoje zapisi o trgovcima i mornarima koji dolaze s kontinenta (iz Njemačke i Nizozemske) i upoznaju stanovništvo s novim idejama koje se šire u Europi. Razvoj i širenje reformskih ideja u to doba odvijao se paralelno u Engleskoj i Njemačkoj te se stoga postavlja pitanje koliko je toga u Engleskoj bilo novo, a koliko je bila ostavština lolarda i njihove hereze koja je započela s Wycliffom.

⁶ Dickens 1964 : 28.

⁷ Dickens 1964 : 33.

Utjecaj lolardskih učenja na reformaciju u Engleskoj još nije u potpunosti definiran jer se mišljenja o tome razlikuju. Chaunu, primjerice, smatra da nije postojao izravan utjecaj Wycliffa i lolarda na razvoj reformacije u Engleskoj u 16. stoljeću, nego da se odjek njegovih ideja može naći među husitima u Češkoj. „Posljednji ostaci viklifizma nestaju između 1450. i 1470. godine. Početkom šesnaestog stoljeća na površini nisu ostali nikakvi tragovi, čak ni nejasno sjećanje. A u dubini? Preuranjeno osporavanje mise, bez humanističke pratnje, sukobilo se s ogromnom potrebom za neposrednošću i opipljivošću božanskog. Engleski Prosjaci, svjesni zahtjeva narodne pobožnosti i čvrsto ukorijenjeni u tradiciju srednjovjekovne Crkve, vrlo dobro su to shvatili. Odsječeni od Prosjaka, *poor priests* bijahu osuđeni na propast. Za uspjeh takvog pokreta, Engleska više nije bila dovoljno marginalna. Nije li ona, koncem trinaestog stoljeća, promaknuta u misaonog vođu? Wycliffovo potomstvo treba tražiti u Češkoj.“⁸

S druge strane, Dickens smatra da su lolardi kao pokret uspjeli potajno i u kontinuitetu opstati unatoč progonima i da su kao takvi dali značajan doprinos protestantskoj reformaciji u 16. stoljeću. Štoviše, on smatra da su se ostaci lolarda stopili s novim reformacijskim pokretom. „Do 1530. oni su već učinili dvije glavne usluge Reformaciji. „Kao prvo, zbog lolarda u 15. stoljeću isključena je bilo kakva mogućnost katoličke reforme jer su uslijed njihova djelovanja uvjerenja engleskih biskupa i njihovih službenika postala još sterilnija, negativnija i rigidnija prema svim oblicima kritike i prema Svetom Pismu na engleskom jeziku. (...) Druga i još važnija uloga lolarda u povijesti Engleske bila je u činjenici da su osigurali odskočnu dasku kritičkom neslaganju zahvaljujući kojem je protestantska reformacija mogla preskočiti zidove ortodoksnosti. Lolardi su bili saveznici i u određenoj mjeri prvotni začetnici antiklerikalnih snaga koje su omogućile henricističku revoluciju. No, bili su i nešto više od toga i uspjeh protestantizma čini se neshvatljiv ukoliko se previdi važnost spontanog razvoja narodnog neslaganja. Lolardi su osigurali plodno tlo za prihvaćanje luteranstva.“⁹ Uzimajući ovo u obzir, pokret lolarda i Wycliff kao njihov začetnik zaslužili su naziv predreformatora. Prepoznavši u protestantskoj reformaciji velik dio svojih stavova i ideja, lolardi su joj se spremno priključili.

⁸ Chaunu 2002 : 188.

⁹ Dickens 1964 : 36.

3. HENRIK VIII. I REFORMACIJA

3.1. POČETAK VLADAVINE

Henrik je rođen 1491. godine u palači Greenwich u Londonu, bio je treće dijete i drugi sin Henrika VII. i njegove supruge Elizabete te nije trebao naslijediti prijestolje. Njegova karijera trebala je biti vezana za crkvu i u skladu s tim planirano je njegovo obrazovanje. Tečno je govorio latinski i francuski, a poznao je i talijanski jezik, imao je vrhunske učitelje uz koje je razvio zanimanje za teološku problematiku i u konačnici dobro upoznao teologiju. Za vrijeme njegove mladosti utjecaj renesansnih učenjaka proširio se i na kraljevski dvor te je oblikovao mišljenje budućeg kralja. Obrazovanje koje je stekao i mišljenja kojima je bio izložen u mladosti ostavit će trag na njegove kasnije političke odluke i stavove prema Crkvi.

Njegov brat Artur umire 1502. godine i time Henrik postaje nasljednik engleske krune, a uz krunu naslijedio je i obvezu bratova braka s Katarinom Aragonskom. Henrik VII. želio je zadržati potporu Španjolske koju je ostvario ovim dogovorenim brakom da bi nakon pobjede u Ratu ruža potvrdio prestiž kuće Tudor, ali i pokazao da je Španjolska na taj način prihvatila njega i Tudore kao zakonite kraljeve Engleske. Osim toga, postojalo je i pitanje miraza koji je Katarina donijela sa sobom i kojeg se Henrik VII., poznat po svojoj štedljivosti, nije bio spreman odreći. Brak Henrika i Katarine nije mogao biti jednostavno sklopljen jer je Katarina već bila udana za Henrikovog brata, zbog toga je prijašnji brak trebalo poništiti. Izjava Katarine i još nekolicine svjedoka da brak nije bio konzumiran bila je dovoljna da ga papa Julije II. 1503. godine bulom proglasi nevažećim. Ovo je otvorilo mogućnost sklapanja braka između Katarine Aragonske i Henrika VIII. 1509. godine, ali će kasnije dati Henriku argument za njegovo poništenje, a papu Klementa VII. dovesti u vrlo težak položaj.

Nakon smrti Henrika VII., Henrik VIII. 1509. godine kao osamnaestogodišnjak stupa na englesko prijestolje i u brak s Katarinom Aragonskom. Svojim prvim potezima želio je pokazati da će se njegova vladavina razlikovati od očeve. Da bi učvrstio svoju popularnost među podanicima i pokazao razilaženje s načinom vladanja svog oca, dao je pogubiti njegove bliske suradnike Edmunda Dudleya i Richarda Empsona koji su u narodu bili omraženi kao vrlo učinkoviti porezni službenici. Razlike u vladavini između oca i sina nisu bile samo posljedica njihovih različitih karaktera, nego i situacija koje su ih dočekale po dolasku na vlast. Henrik VII.

nakon pobjede u Ratu ruža dolazi na čelo iscrpljenog društva koje prolazi kroz društvene i ekonomske promjene, a i on sam želi očuvati mir i riješiti dinastičko pitanje u svoju korist. Započinje reforme kojima cilj nije bio uništiti državni aparat i srednjovjekovne institucije, nego ih prilagoditi vladaru i pretvoriti ih u sredstvo kraljevske vlasti te priviknuti društvo na vladavinu prava. Na vanjskopolitičkom planu vještim je manevriranjem engleskih interesa te sklapanjem interesnih brakova uspio osigurati mir na granicama.¹⁰

Henrik VIII. od oca je naslijedio uhodanu monarhiju i bogatu državnu blagajnu. Njegov dvor bio je okupljalište mnogih učenih ljudi uz koje je Henrik odrastao i koji su mu usadili određene vrijednosti, kao poštovanje za proučavanje Biblije te nesklonost prema redovnicima i obožavanju relikvija. Sličnost koju je Henrik VIII. dijelio sa svojim ocem bila je pravovjernost. To se očitovalo i kasnije za vrijeme reformacije koju je Henrik pokrenuo i koja u svom početku nije zadirala u crkvene dogme, nego se isključivo ticala crkvene organizacije i prevlasti pape nad kraljem, no razlika između njih je bilo puno više. Po dolasku na vlast Henrik VIII. kao mladi vladar nije bio zainteresiran za način na koji je država funkcionirala i štednju te je takve poslove bio spreman prepustiti svojim suradnicima, dok je on želio pronaći način kako se proslaviti u ratovima i učiniti svoju vladavinu što upečatljivijom. Ratovi koje je vodio da bi ostvario slavu doveli su Englesku do ruba bankrota i devalvacije novca još prije kraja njegove vladavine. Ovakav način razmišljanja omogućio je pojedincima da se uzdignu na značajne pozicije moći i oblikuju unutarnju i vanjsku politiku zemlje.¹¹ Ta je osoba na početku vladavine Henrika VIII. bio kardinal Thomas Wolsey.

Wolseyev uspon nije omogućila samo kraljeva trenutna nezainteresiranost za tekuće poslove upravljanja državom i Wolseyeva ambicioznost, inteligencija i snalažljivost, nego i način funkcioniranja i struktura crkve u Engleskoj, kao i promjene u državi koje su započele za vrijeme vladavine Henrika VII. Za vrijeme vlasti prvih vladara iz kuće Tudor došlo je do slabljenja visokog plemstva i jačanja uloge srednjeg sloja. Razlozi za to bili su posljedice Ratova ruža, nakon kojih je privremeno smanjen broj visokog plemstva, ali i njihovo osiromašenje zbog vojnih pohoda i konfiskacija koje su dovele do bogaćenja krune. S druge strane, jača srednji sloj prvenstveno zbog razvoja proizvodnje i trgovine suknom. Proces „ograđivanja“ (en. enclosure) otvorenih polja koja služe kao pašnjaci za uzgoj ovaca doveo je do bogaćenja dijela stanovništva

¹⁰ Trevelyan 1956 : 293-295.

¹¹ Bindoff 1951 : 66-67.

otoka, dok su mnogi ratari osiromašili izgubivši zemlju koju su obrađivali. Međutim, taj se proces, više ili manje uspješno, nastojao kontrolirati. Također, „poduzetni trgovci suknom, tkalci i uzgajivači ovaca stvarali su i širili bogatstvo među mnoge ljude u visokim i niskim klasama vlastitom individualnom inicijativom koja je bila podvrgnuta jedino državnoj zaštiti i nadzoru. Oni su bili u isti mah više individualistički i više nacionalistički raspoloženi nego srednjovjekovno svećenstvo i plemstvo, čije su mjesto kao vođe engleskog naroda polako oni preuzimali, jer nisu imali korporativnog osjećaja da pripadaju nekom kozmopolitskom redu kao srednjovjekovni biskupi, redovnici, plemići i građani.“¹² Dakle, osim što je iznjedrio vrlo korisne i značajne savjetnike, srednji sloj bit će katalizator nacionalnih i antiklerikalnih osjećaja, a i u konačnici njegovi pripadnici bit će vrlo otvoreni prihvaćanju protestantizma

Promjene koje su zahvatile društveni i gospodarski život, upravu i institucije za prvih vladara dinastije Tudor nisu se odrazile na strukturu crkve i vjerski život koji je ostao nepromijenjen. Engleska je uoči početka reformacije bila katolička zemlja s heterogenim, ali aktivnim vjerskim životom. Narodna vjerovanja bila su usmjerena prema kultovima svetaca, štovanju relikvija i hodočašćima do te mjere da su graničila s praznovjernošću, dok nauk Isusa Krista i učenja Svetog Pisma padaju u drugi plan. Ovakav pristup vjerskom životu nije nužno bio ograničen na laike i siromašno stanovništvo. „Slavno svetište sv. Marije od Walshingama privuklo je i onog najplemenitijeg podrijetla, ni teološka naobrazba Henrika VIII. nije ga spriječila da osobno ode na hodočašće“¹³, dok je Henrik VII. platio čak deset tisuća misa kao investiciju u svoj zagrobni život. Dodatna prepreka za laike, a čak i za dio klera, za razumijevanje crkvenih doktrina bio je jezik. Biblija i druge knjige vjerske tematike većinom su bile napisane na latinskom jeziku, a od prijevoda na govorni jezik se zaziralo jer se takva praksa povezivala s lolardskom herezom. Učenja su se prenosila usmenom predajom i modificirala, što je, naravno, dovodilo do različitih tumačenja i razumijevanja ključnih crkvenih doktrina. Ipak je širenje tiskanih knjiga utjecalo na promjene vjerske kulture jer se povećava broj pismenih ljudi. Knjige koje su bile najpopularnije i koje su se najviše tiskale bile su knjige o životima svetaca. Povećanje broja pismenih, ali i laika koji čitaju vjersku literaturu s vremenom će dovesti do razvoja kritičkog razmišljanja i stava prema životu tadašnje crkve, ali i želje za konstruktivnim rješenjem tog problema, što će se

¹² Trevelyan 1956 : 303.

¹³ Dickens 1964 : 5.

pokazati kao ključan faktor za razvoj reformacije. U međuvremenu, crkva je zadržala svoj dotadašnji način funkcioniranja i organizaciju.

Crkva u Engleskoj bila je heterogena kao i njezin vjerski život. Postojale su jasne razlike u načinu života i dužnostima koje su vršili pripadnici visokog i niskog klera. „Obični župnik često je bio mali farmer koji je obrađivao 30 ili 40 rala zemlje koja je pripadala njegovoj crkvi, dok su pripadnici visokog klera bili prisutni u raznim zanimanjima, što javnim, što privatnim – oni su bili tajnici, knjižničari, učitelji, odvjetnici, autori, liječnici, državni službenici, diplomati, državnici.“¹⁴ Život nižeg klera u župama nije se puno razlikovao od života običnih seljaka, a velik dio svećenstva živio je u siromaštvu. Iako je Crkva tada još uvijek praktički držala monopol na obrazovanje, postojao je problem nedovoljnog obrazovanja niskog svećenstva koje zbog toga nije moglo u potpunosti obavljati svoje dužnosti. Latinski jezik bio je jezik znanja, ali postojali su podaci o zaređivanju svećenika koji su ga vrlo loše poznavali. „Osim u Londonu i nekim okolnim područjima, mjesno župno svećenstvo sastojalo se od malog broja diplomanata; oni su raspolagali skromnim znanjem latinskog i prosječni svećenik izučio je svoj posao empirijskom metodom naukovanja.“¹⁵ Unatoč tome, oni su bili ključna karika u prenošenju učenja i novih ideja laicima, pogotovo u ruralnim područjima. Ono što je bilo zajedničko čitavom kleru bila je zabrana stupanja u brak, ali i poseban status pred zakonom. Unatoč zabrani stupanja u brak i celibatu, mnogi klerici, čak i oni istaknuti kao Wolsey, nisu se toga držali te su imali djecu. S druge strane, beneficije klera i pravo azila koje je svećenstvo imalo često su smetali izvršenju pravde u režiji države. Beneficije klera podrazumijevale su trajno crkveno imenovanje kojim je svećenik u zamjenu za svoje pastoralne dužnosti dobivao posjede i primanja u određenom iznosu, ali problem je bio u tome što je dio visokog klera, kao Wolsey, dobivao redovite prihode, a da nikada nisu bili u svojim biskupijama. Visoki kler činili su pojedinci koji su uglavnom potjecali iz srednjeg sloja i pripadnost crkvi im je omogućila da ostvare željene karijere. Ovo je bila još jedna specifičnost engleske crkve. „Čest običaj u kontinentalnoj Europi da se plemstvu ili pripadnicima kraljevske obitelji dodjeljuju visoke dužnosti unutar Crkve nije bio uobičajen u Engleskoj, iako nije bio ni nepoznat (govorilo se da je Henrik VIII. mogao postati nadbiskup da nije postao kralj). Nagrade u Crkvi Engleske donosila je sposobnost njegovana sveučilišnim

¹⁴ Bindoff 1951 : 77.

¹⁵ Dickens 1964 : 49.

obrazovanjem i stečenim iskustvom u pravnim i administrativnim poslovima.“¹⁶ Uz sve ovo, Crkva je činila kompleksan i unosan aparat s jurisdikcijom i monopolom na bračne i oporučne poslove, kao i poslove oprosta, a ljudi koji su sve to plaćali nisu imali osjećaj proporcionalnosti između svojih davanja i dobivenih usluga te nezadovoljstvo crkvom i antiklerikalni osjećaji počinju jačati. Ipak, Crkva u Engleskoj već je tada obavljala mnoge državne poslove i njezini čelni ljudi su bili u službi kralja. Zbog toga promjena vrhovnog vođe nakon Henrikovog raskida s Rimom visokom kleru nije teško pala i oni su se vrlo brzo prilagodili novonastaloj situaciji.

Thomas Wolsey i njegova nevjerojatna karijera mogu poslužiti kao primjer promjena u društvu i mogućnosti koje su se mogle otvoriti pojedincu bez obzira na to što nije pripadao plemstvu, ali i pokazuju koliko su blisko s krunom surađivali visoki crkveni dostojanstvenici. „Wolsey, kao i svi najveći službenici kraljeva iz kuće Tudor, bio je razmjerno skromnog porijekla – njegov je otac vjerojatno bio ovčar ili trgovac vunom iz Istočne Engleske.“¹⁷ Zaređen je 1498. godine, a 1514. godine postao je nadbiskup Yorka. Zahvaljujući toj časti i beneficijama iz drugih biskupija i opatija uskoro postaje drugi najbogatiji čovjek u Engleskoj. Postaje papinski legat 1518. i preuzima kontrolu nad crkvom u Engleskoj. Istovremeno iskoristivši nezainteresiranost mladog kralja za upravljanjem državom 1515. godine postaje njegov glavni savjetnik s titulom *Lord Chancellor* čime je preuzeo kontrolu nad državom do 1529. godine. Wolsey je vjerno služio kralju, ali u toj službi je stekao ogromno bogatstvo za sebe. U unutarnjoj politici nije ostavio velik trag, nastavio je provoditi politiku Henrika VII., ali je postao vrlo nepovjerljiv prema parlamentu te se za njegovog mandata parlament sastao samo jedanput. Njegovi značajniji potezi bili su sprječavanje ograđivanja velikih razmjera, čime je zaštitio seljake, a započeo je i raspuštanje samostana radi povećanja vlastitog bogatstva. Taj će model nakon njega iskoristiti Henrik VIII. Wolsey je oblikovao i vanjsku politiku države u tom razdoblju čiji je cilj bio održati ravnotežu u Europi između Španjolske i Francuske. Brakom Katarine Aragonske i Henrika VIII. Engleska je odabrala savez sa Španjolskom, ali jačanjem Karla V. i razvodom situacija se zakomplicirala, što je u konačnici dovelo do Wolseyeva pada. Njegovo značenje i moć ležali su i u činjenici da je imao velik utjecaj na Papu, a kao papinski legat osigurao si je apsolutnu moć nad crkvom u Engleskoj i maksimalno je iskorištavao. „Mogao je natjerati klerike na reformu bez obzira na njihov ugled, osobno ili putem zamjenika prisiliti ih na čestit život, korigirati ih, izgrditi

¹⁶ Bindoff 1951 : 80-81.

¹⁷ Trevelyan 1956 : 313.

i kazniti; mogao je dodjeljivati diplome iz teologije, umjetnosti i medicine, osloboditi svete redove kanonskih zapreka, dodjeljivati beneficije, ozakoniti vanbračnu djecu, izuzeti pojedince od ekskomunikacije i drugih crkvenih kazni: sve to bez obzira na prijašnje restrikcije ovlasti papinskog legata. Takva samovolja nikada ranije nije bila viđena u Crkvi Engleske.¹⁸ Njegova pozicija i moć u državi bili su bez presedana i time je Wolsey postao meta mnogih nezadovoljnika u redovima klera, ali i izvan njih. Osim toga, Wolsey kao predstavnik papinske institucije i Rima ovakvim ponašanjem dodatno je narušio njihov ugled i olakšao prihvaćanje kralja kao novog vjerskog autoriteta.

Sl. 2. Kardinal Thomas Wolsey
(<http://englishhistory.net/tudor/citizens/thomas-wolsey/> 10.8.2016.)

Bez obzira na Wolseya i njegov nereprezentativan način života, moć i utjecaj Crkve se gubio i više nije bio tako jak. Brojne zloupotrebe unutar Crkve, korupcija u njezinim redovima, trgovanje beneficijama, nepotizam te bogatstvo koje je posjedovala izazivali su sve jače nezadovoljstvo i antiklerikalne osjećaje. Upotrebom tiskarskog stroja i lakšim širenjem informacija gubi

¹⁸ Dickens 1964 : 39.

intelektualnu nadmoć koju je ranije imala i ne uspijeva konkurirati rastućoj snazi laika i države. Bilo je očito da je Crkvi potrebna korjenita reforma, a ona to nije sama uspijevala provesti.

Renesansa u Europi potaknula je razvoj novih učenja i načina razmišljanja, a razlog zašto je Engleska bila tako otvorena njihovom prihvaćanju leži u mirnodopskoj vladavini koju je osigurao Henrik VII. zahvaljujući kojoj je omogućen razvoj duhovnog života. Renesansa u Engleskoj i Sjevernoj Europi imala je drugačiji razvoj od renesanse u Italiji koja je više bila usmjerena prema umjetnosti. U Engleskoj renesansna proučavanja bila su usmjerena prema problematici religioznosti i morala. Glavni predstavnici te renesansne generacije bili su John Colet, Erazmo Roterdamski i Thomas More. Colet nakon povratka iz Italije krajem 15. stoljeća počinje na Oxfordu držati predavanja o poslanicama sv. Pavla. „On je nastojao da otkrije što su poslanice značile onome, koji ih je pisao i onima, koji su ih primali, a nipošto što su značile dijalektičarima posljednja tri stoljeća. Proučavanje i učenost Srednjeg vijeka raspali su se kao lešina izložena zraku.“¹⁹ Njegova predavanja pobudila su veliko zanimanje studenata, a Colet je bio cijenjen u intelektualnim krugovima te je imenovan za dekana katedrale svetog Pavla. Želeći reformirati školstvo Colet, naslijedivši novac od svog oca, otvara i školu svetog Pavla koja je postala uzor reformirane gimnazije. Druga ključna figura u oblikovanju intelektualnog života Engleske, ali i Europe 16. stoljeća, bio je Erazmo Roterdamski. Zahvaljujući tiskarskom stroju, njegova djela stekla su ogromnu publiku i ostvario je velik utjecaj. „Utjecaj Erazma i njegovih kolega među njemačkim humanistima pružao se dalje od izrugivanja crkvene korupcije i praznovjerja te dalje od pukog korištenja humanističkih metoda u tumačenju Svetog Pisma. Iz tog utjecaja proizlazila je modernost koja je zahvatila i one koji su naginjali konzervativizmu kao Thomas More. Rezultat njihove propagande bilo je prihvaćanje humanističkih vrijednosti jer su u protivnom pojedinci mogli biti ismijani i obilježeni kao mračnjaci.“²⁰ Uz *Pohvalu ludosti* i ostala djela, Erazmo je napisao i svoje izdanje Novog Zavjeta prema grčkim i latinskim tekstovima. Colet i Erazmo bili su vrlo oštri u svojim napadima na Crkvu, na obožavanje svetaca, njihovih slika i relikvija, na svjetovni život svećenstva dok je More zadržao konzervativniji stav. Tema njegovog najpoznatijeg djela *Utopija* bilo je uređenje zamišljene, idealne zemlje s istim imenom. Njihov utjecaj uskoro se proširio sa sveučilišta u London, a nakon toga dopire i do dvora gdje nisu naišli na otpor prema svojim idejama. Henrik VII. nije se previše zamario duhovnim pitanjima, dok su

¹⁹ Trevelyan 1956 : 311.

²⁰ Dickens 1964 : 66.

Colet i More bili prijatelji Henrika VIII. koji je odrastao u doticaju s humanističkim idejama. Oni su željeli reformu Crkve, ali bez većih potresa i nisu bili otvoreni ekstremnijim idejama reformacije, ni Lutherovim ni Henrikovim. More je čak svoje pravovjerstvo u konačnici platio životom. „Evo u čemu se sastoji zamisao Johna Coleta, Thomasa Morea i njihovog prijatelja Erazma: reformirati crkvu, ali ne nasiljem i progonima, a onda nanovo stvoriti crkvu, koja bi obuhvaćala čitav svijet.“²¹ Humanisti su svojim djelovanjem otvorili put idejama protestantizma, ali oni sami ga nisu bili spremni prihvatiti. Luther i njegova učenja oblikovali su protestantizam u Engleskoj, a svoj put u nju našli su zahvaljujući trgovačkim vezama s Europom. „Njegovo djelovanje na humaniste bilo je dvojako: neki, osobito mlađi ljudi, željno su se priključili radikalnijem pokretu; drugi, napose stariji ljudi, koji su donijeli renesansu u Englesku, ustuknuli su i vratili se ortodoksnosti. Erazmo se bojavao protestantizma; More mu se suprotstavio i pisao je protiv njega. Oxford, gdje se u prošlosti toliko uradilo za napredak, suzdržavao se pun sumnje, no Cambridge je po prvi puta stupio u prvi red nacionalnog pokreta. Od godine 1521. dalje đaci su se u tom gradu sastajali u gostionici kod Bijelog konja, da raspravljaju o Lutherovim vjerskim člancima. Gostionica je dobila nadimak „Njemačka“, a đaci, koji su je posjećivali, „Nijemci“. Oni su bili stvaraoci nove Engleske – Tyndale i Coyerdale, koji su prvi dali Bibliju na engleskom u doba Tudora, Cranmer, koji joj je dao molitvenik, Latimer, koji je bio duša narodnog pokreta i mnogi drugi budući apostoli i mučenici.“²² Razvoj nacionalnih osjećaja, rastući antiklerikalizam, nezadovoljstvo Crkvom i njezinim najistaknutijim ličnostima, prodor novih protestantskih ideja, sve je ovo postavilo pozornicu za Henrikovu reformaciju. Nedostajao je samo povod koji će se pronaći u želji za razvodom i osiguranju muškog potomka koji bi naslijedio prijestolje.

3.2. PROBLEM RAZVODA I RAZLAZ S PAPOM

Henrik VIII. i Katarina Aragonska, udovica Henrikovog brata Artura, stupili su u brak 1509. godine nakon što je njezin prijašnji brak bio poništen bulom pape Julija II. To je bio politički brak kojim se trebalo zadržati dobre odnose Španjolske i Engleske, a Katarina je bila pet godina starija od Henrika. U tom trenutku to nije predstavljalo problem, ali kako su godine odmicala a muški

²¹ Maurois 1940 : 229.

²² Trevelyan 1956 : 320-321.

nasljednik još nije bio osiguran, to se pokazalo značajnom preprekom. Katarina je za vrijeme braka ostala u drugom stanju najmanje šest puta, ali preživjelo je samo jedno dijete, kćer Marija. Takva stopa mortaliteta novorođenčadi nije bila neuobičajena u to doba, čak ni među kraljevskim obiteljima, ali Henrik je s vremenom počeo sumnjati da je njegov brak s Katarinom uklet jer je ona bila udovica njegovog brata. Kako je vrijeme odmicalo, bilo je sve jasnije da Katarina neće roditi sina i Henrik se počinje baviti problematikom nasljednika. Iako je imao kćer, ideja žene vladarice još nije bila nešto što su Henrik i društvo bili spremni prihvatiti. Službene odredbe običajnog prava u Engleskoj za vrijeme prvih Tudora bile su takve da su žene, bez obzira na njihov društveni položaj, smatrane inferiornim bićima. Sloboda djelovanja bila im je znatno ograničena, a brak je bio poslovni dogovor u kojem žena nije imala pravo glasa. Tek kao udovica žena je mogla imati jednak status kao i muškarac u upravljanju imovinom i vlastitim životom. Međutim, društveni običaji bili su ponešto liberalniji. Za vrijeme renesanse čak se poticao interes žena za obrazovanjem, ali bilo koja uloga koju su žene igrale u društvenom ili političkom životu bila je neslužbena.²³ S obzirom na takvo stanje društva, Henrik je smatrao da bi postavljanje žene na mjesto vladara dovelo do nestabilnosti, nove borbe za vlast pa i građanskog rata. Potaknut ovakvim razmišljanjem, ali i svojom ljubavi prema Ani Boleyn, 1527. godine Henrik je odlučio zatražiti razvod od pape da bi bio slobodan za stupanje u novi brak. Wolsey kao papinski legat dobio je zadaću ishoditi kraljevski razvod. U pravilu, odobrenje razvoda za osobe kraljevskog roda nije predstavljao problem za pape, ali ova situacija bila je drugačija. Moć Karla V. Habsburškog, nećaka Katarine Aragonske, u Europi je rasla i 1527. godine njegove su snage ušle u Rim i opljačkale ga. Taj događaj postao je poznat kao *sacco di Roma*. Ovim činom Karlo V. praktički je postao gospodar Italije, a papa njegov podanik te je papa morao poslušati Karla iako se nije želio zamjeriti Henriku. Henrikov argument pri traženju razvoda bio je da brak nikada nije bio valjan jer je Katarina bila supruga njegovog brata, a to se protivilo odredbama u Levitskom zakonu. Zbog toga je od pape Klementa VII. zatražio da poništi bulu pape Julija II. koji je dao dozvolu za taj brak. Ovo je Klementa stavilo u još teži položaj jer bi time trebao priznati da je prijašnji papa pogriješio i time dodatno oslabiti autoritet papinske institucije. Tako je jednostavno pitanje razvoda postalo složeno pitanje vanjske i unutarnje politike koje će dovesti do razlaza s papinstvom i pada Wolseya, moćne figure engleske politike.

²³ Bindoff 1951 :28-29.

Našavši se u ovoj situaciji, Henrik VIII. imao je dvije opcije. Prva je bila postići dogovor s Karlom V. čime bi mu prepustio vlast nad Italijom i utjecaj nad papinskom institucijom, a zauzvrat dobio razvod braka od pape, dok je druga mogućnost bila osloboditi papu Karlove kontrole i na taj način dobiti željeni razvod. Za Wolseya kao glavnog kraljevog savjetnika i osobu koja je oblikovala vanjsku politiku Engleske prva opcija nije dolazila u obzir. Razlog tome bila je činjenica da bi prepuštanjem papinske institucije kontroli cara Karla V. on izgubio velik dio svoje moći koja je proizlazila iz funkcije papinskog legata koju je obnašao, a Wolsey je i imao ambiciju jednog dana postati papa, što bi ovakvim razvojem događaja postalo nemoguće.²⁴ Wolsey je zato odlučio ući u savez s Francuskom protiv Karla V. i istovremeno pokušati osigurati da se saslušanje za brakorazvodnu parnicu održi izvan Rima gdje bi Henrik VIII. imao barem nekakvu šansu za pozitivan ishod. Nakon dvogodišnjih pregovora Wolsey je uspio ishoditi da se parnica održi u Londonu, a nadležni su bili on i kardinal Campeggio. Novi problem za Wolseya, a time i za Henrika nastao je kada je Francuska poražena. „U srpnju 1529. Wolseyev svijet se srušio. Pod pritiskom Karla V. Klement je opozvao parnicu; Campeggio je raspustio legatski sud do listopada (...), a mir u Cambresisu između Francuske i Španjolske uništio je Wolseyeve zadnje nade da će preokrenuti situaciju u Italiji. Tako je završio pokušaj da se razvod dogovori mirnom suradnjom s Rimom.“²⁵ Ovim razvojem situacije završila je i Wolseyeva karijera. Optužen je prema zakonu *praemunire* koji se odnosio na kazneno djelo uspostavljanja i održavanja papinske jurisdikcije u Engleskoj tj. da je dozvolio da papinski sud bude nadležan u predmetima koji su trebali biti pod jurisdikcijom kraljevskog suda. Wolsey je osuđen na zatvorsku kaznu i konfiskaciju imovine, ali mu je kazna ublažena te je izbjegao zatvor i zadržao dio imovine. Izgubio je položaj kraljevog savjetnika i titulu *Lord Chancellor*, ali je zadržao svoj nadbiskupski položaj u Yorku. Wolsey ipak nikada stigao do tamo jer se ponovno pokušao uključiti u zakulisne političke igre u Londonu što je dovelo do njegovog uhićenja, ali ne i novog suđenja, jer je umro 1530. godine.

Nakon Wolseyevog pada i smrti problem kraljevskog razvoda još nije bio riješen. Budući da Wolseyevi pokušaji da osigura razvod nisu urodili plodom, Henrik je pokušao drugim putem osigurati ono što je želio. Thomas More preuzeo je dužnost državnog kancelara, uz obećanje kralja da se neće morati miješati u pitanje razvoda, a rješavanju problema razvoda pristupilo se uz pomoć parlamenta. Način na koji je Henrik odlučio pokušati dobiti što želi se promijenio, ali cilj

²⁴ Bindoff 1951 : 84-85.

²⁵ Elton 1958 : 231.

je ostao isti, a taj cilj bio je razvod te mogućnost sklapanja novog braka i osiguranja legalnog nasljednika. Problem je bio u tome što je kralj smatrao da je Papa jedina osoba koja mu to može odobriti. Da bi riješio svoj problem kralj se okružio novim suradnicima među kojima se istaknuo Thomas Cranmer. On je predložio da od teologa na istaknutim europskim sveučilištima Henrik dobije potvrdu o ništavnosti svog braka. Iako je Henrik dobio potvrde s čak osam glasovitih sveučilišta, ni to mu nije pomoglo da se približi cilju, ali Cranmer od tada postaje jedan od bližih kraljevih suradnika, a 1533. imenovan je za nadbiskupa Canterburyja.²⁶

Iako se Henrik VIII. tada još uvijek nadao mirnom rješenju problema s Papom, dva tjedna nakon raspuštanja legatskog suda poslani su pozivi za saziv parlamenta. Henrik je želio uz pomoć parlamenta izvršiti pritisak na Papu, a osigurati suradnju parlamenta nije bilo teško zbog jakih antiklerikalnih osjećaja njegovih članova. Reformacijski parlament sazvan je 1529. i zasjedao je do 1536. godine. Donesene su stotine zakona koji su oblikovali englesku povijest, formirali odnose između države i crkve, ojačali kraljevsku vlast, ali i pomogli u formiranju tradicije modernog parlamenta kao sredstva vladanja. Parlament je sazvan 1529. godine s tri cilja; prvi cilj je bio da se stekne podrška svjetovnjaka, drugi da se osigura poslušnost klera, a treći da se izvrši pritisak na Papu koji bi tada udovoljio kraljevim traženjima.²⁷ Nakon što je suradnja parlamenta osigurana, krenulo se s reformama. U siječnju 1531. sazvana je nova sjednica, a istovremeno su se održavali Crkveni sabori u Canterburyju i Yorku. Čitav kler se našao pod optužnicom po zakonu *premunire* jer su priznali autoritet Wolseya kao papinskog legata, a kazna je bila gubitak dobara i zatvor. Da bi se kazna izbjegla i osigurao oprost, sabori su odlučili platiti kruni: Canterbury iznos od 100 000 funti, a York iznos od 18 840 funti. Potaknut ovim uspjehom kralj je uspio od klera osigurati i priznanje titule „Zaštitnika i vrhovnog poglavara engleske crkve i klera“, ali uz njihov dodatak i ogradu „koliko to dopuštaju zakoni Kristovi“.²⁸ Dva nova zasjedanja parlamenta održana su 1532. godine. Ponovno je donesen čitav niz zakona čiji je cilj bio izvršiti dodatni pritisak na Papu i smanjiti njegov utjecaj na pravna i financijska pitanja crkve u Engleskoj. Zakon o anatima (en. Act of Annates) iz iste godine umanjio je naknade koje je papa dobivao kod crkvenih unaprjeđenja i otvorio mogućnost posvećenja biskupa i nadbiskupa od strane autoriteta u Engleskoj ako Papa sam to odbije učiniti. Ovaj je zakon trebao stupiti na snagu

²⁶ Maurois 1940 : 237-238.

²⁷ Bindoff 1951 : 88.

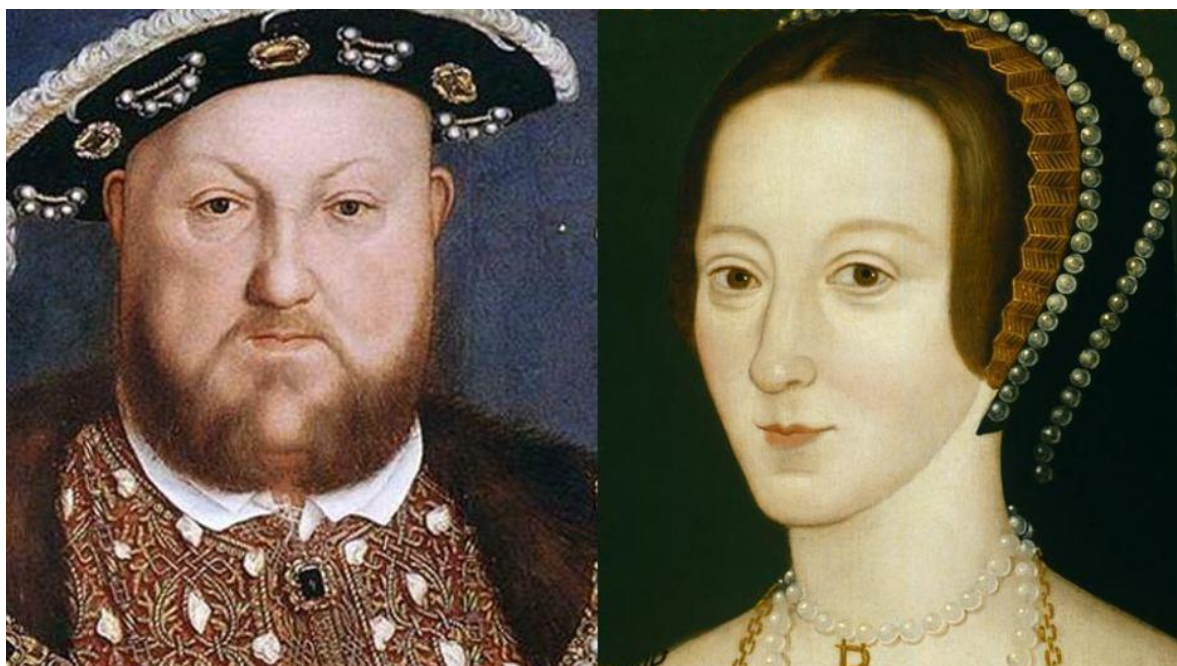
²⁸ Dickens 1964 : 104.

iduće godine, ali su njime jasno naznačene posljedice koje bi papinsku instituciju mogle očekivati u slučaju nesuradnje s kraljem. Zahvaljujući prijetnji Zakonom o anatima, Papa je potvrdio Thomasa Cranmera, kraljevog bliskog suradnika, za nadbiskupa Canterburyja početkom 1533. godine. Nakon godina pokušaja Henrika VIII. i njegovih suradnika da od Pape dobiju odobrenje za razvod, događaju se dvije stvari koje su taj proces konačno ubrzale. Prva je bila da je Thomas Cromwell uvjerio kralja i njegove savjetnike da im ne treba papinsko odobrenje za realizaciju razvoda, nego da je dovoljno odobrenje parlamenta. Cromwell je bio tvorac brojnih ranijih zakona koje je donio parlament 1533. godine i napisao je najznačajniji zakon do tad, Zakon o apelaciji (en. Act in Restraint of Appeals). Tim se zakonom onemogućila žalba Rimu u sudbenim predmetima. Temelje za ovaj zakon Cromwell je našao u tome što Englesku smatrao „*Carstvom*“ i samostalnom državom zbog čega njezin kralj nije bio podređen nijednom drugom zemaljskom vladaru. Osim toga, Cromwell kao argument iznosi da je Crkva Engleske oduvijek imala dovoljno znanja i integriteta da sudi o duhovnim stvarima bez potrebe za žalbom Rimu te da takve žalbe kralju i njegovim podanicima uzrokuju dodatne troškove, uznemirenje i odgode. Zato će se od tada pa nadalje ti slučajevi u konačnici rješavati u Engleskoj. Ovaj zakon imao je dalekosežne posljedice, a njegova neposredna zadaća bila je da se nakon svih odgoda ubrza kraljev razvod i sklapanje novog braka.²⁹ Ovo nas dovodi do drugog razloga ubrzanja procesa razvoda, a to je trudnoća Ane Boleyn i želja da se dijete rodi u braku i bude zakoniti nasljednik. U siječnju 1533. Henrik i Ana Boleyn vjenčani su u tajnosti, a u svibnju je Cranmer iskoristio svoje nadbiskupske ovlasti i nemogućnost žalbe Katarine Aragonske na njegovu odluku te proglasio Henrikov prvi brak nevažećim. U lipnju 1533. godine Ana Boleyn postala je kraljica, a njezino dijete zakoniti nasljednik engleske krune. Nakon šest godina pravnih i diplomatskih manevara, razvodom bez papinog odobrenja završena je prva faza Henrikove reformacije. Odnos engleske krune i papinske institucije ovim je bio nepovratno narušen. Henrik VIII. bio je pravovjieran, podržavao je kažnjavanje lolardovaca, usprotivio se Lutherovim učenjima u svom djelu *Assertio septem sacramentorum* i zbog toga od pape Lava X. 1521. godine dobio titulu *Fidei defensor* (branič vjere), ali je isto tako bio otvoren prema novim idejama te je prijateljevao s istaknutim humanistima kao što su More i Colet.³⁰ Nadao se da se pitanje razvoda može riješiti bez otvorenog sukoba s Papom i za vrijeme trajanja razvoda, unatoč pritiscima, odnosi između papinske institucije i Crkve engleske nastavili su se bez većih problema. Tek nakon jačanja

²⁹ Dickens 1964 : 117-118.

³⁰ Trevelyan 1956 : 312-313.

Cromwellovog utjecaja i trudnoće Ane Boleyn, odnosi su se drastično pogoršali. U stisci s vremenom Henrik se odlučio za otvoreni rat s papom. Rim je u srpnju 1533. godine poništio odluku o poništenju braka s Katarinom Aragonskom te je brak s Anom Boleyn proglašen nevažećim. Cranmer kao nadbiskup Canterburyja koji je to odobrio i njegovi suradnici su ekskomunicirani, a ista sudbina u rujnu je zadesila i Henrika VIII. Henrikov odgovor na ovo bio je prekid preostalih veza s Rimom čime započinje druga faza njegove reformacije.

Sl. 3. Henrik VIII. i Ana Boleyn

(<https://eawrap.wordpress.com/2014/11/09/politics-of-england-16th-century/> 10.8.2016.)

3.3. RAZVOJ REFORMACIJE

Henrik VIII. ekskomuniciran je u rujnu 1533. godine te je to službeno objavljeno u studenom iste godine u Nizozemskoj kao u sigurnom papinskom teritoriju koji je bio najbliži Engleskoj. Nakon toga, reformacija je ušla u svoju drugu fazu. Bilo je potrebno formirati i detaljno razraditi nove pravne odnose između krune i Crkve Engleske, ali i definitivno potvrditi njezinu neovisnost od papinske institucije. Cromwell se uz asistenciju biskupa i sudaca te pod nadzorom kralja prihvatio izrade novog niza zakona koji su bili izglasani na sjednicama parlamenta održanim u

razdoblju od siječnja do ožujka 1534. godine. Među zakonima koji su doneseni bio je novi „Zakon o anatima“ (*en. Act in Restraint of Annates*). Njime je u potpunosti ukinuto plaćanja anata papi, zabranjeno je posvećenje biskupa od strane pape te su za biskupa ili nadbiskupa mogle biti postavljene samo osobe koje je predložio kralj i potom odabralo upravljačko tijelo crkve. Osim toga, biskupi su prije posvećenja umjesto zakletve vjernosti papi polagali zakletvu vjernosti kruni. U slučaju kršenja Zakona o anatima, biskupi ili nadbiskupi mogli su biti kažnjeni u skladu sa zakonom *praemunire*. Donesen je još jedan zakon, „Zakon o dispenzi“ (*en. Dispensations Act*), a njime su obustavljena sva plaćanja Rimu i propisano je da bi nadbiskup Canterburyja umjesto pape trebao imati ovlasti odobriti bilo kakva odstupanja od kanonskog prava. Donesen je i „Zakon o podčinjenju klera“ (*en. Act of Submission of the Clergy*) kojim je kontrola nad crkvenim saborom dobila zakonsku formu. Crkveni sabor nije smio donositi zakone ako nije imao odobrenje i suglasnost krune. Uz to, kralj je imao mogućnost imenovanja odbora koji bi dozvolio ili odbacio crkvene zakone koje je donio sabor. Za vrijeme ovih zasjedanja parlamenta izglasan je još jedan zakon koji je proces odvajanja od Rima pretvorio u stvarnost. Riječ je o „Zakonu o naslijeđu“ (*en. Succession Act*). Njime je ozakonjeno poništenje Henrikovog prvog braka s Katarinom Aragonskom i sklapanje novog braka s Anom Boleyn. Isto tako, pravo na naslijeđe krune prebačeno je na djecu iz Henrikovog drugog braka. Uz zakon o naslijeđu, donesena je i „Prisega o naslijeđu“ (*en. Succession Oath*) koju su morali položiti svi kraljevi podanici. Prisega o naslijeđu bila je stvorena da bi se na što lakši način otkrili protivnici henricističke reformacije i novog kraljevskog braka. Prema ovoj prisezi kraljevi podanici morali su poštovati odredbe Zakona o naslijeđu, a kleveta protiv kraljevskog braka ili odbijanje polaganja prisege smatrani su izdajom. Izglasavanjem ovih zakona definirani su odnosi između Crkve Engleske i krune, odnosi s papom su prekinuti, a povlastice i prihodi koje je Rim dobivao prebačeni su na kralja ili državne institucije. Kao zadnji korak u potvrdi zamjene papinske vrhovne vlasti kraljevskom u studenom 1534. godine izglasan je „Zakon o vrhovništvu“ (*en. Act of Supremacy*). Naznaka da kralj ne namjerava biti samo svjetovni zaštitnik nacionalne crkve, nego da namjerava i stati na njezino čelo kao vrhovni sakralni autoritet mogla se uočiti još 1531. godine kada je od klera uspio osigurati i priznanje titule „Zaštitnika i vrhovnog poglavara engleske crkve i klera“, ali uz njihov dodatak „koliko to dopuštaju zakoni Kristovi“. Sada kada su odnosi s Rimom bili u potpunosti prekinuti i u načelu čitavim nizom zakona već definirana kraljevska vrhovna vlast nad nacionalnom crkvom bilo je potrebno samo to potvrditi donošenjem

zakona. Zakonom o vrhovništvu kruna je imala ovlasti da provodi nadzor nad klerom. Isto tako, kralj je mogao vršiti određene duhovne funkcije koje su do tada bile u nadležnosti papinske institucije ili biskupa. Imao je ovlasti nadgledati formuliranje doktrina, reformirati kanonsko pravo, ispravljati mišljenja propovjednika, kažnjavati klerike i osobno suditi hereticima. Iako je kralj već ostvarivao neke od ovih ovlasti, Zakon o vrhovništvu bio je konačna potvrda kraljevske vlasti nad Crkvom Engleske.³¹

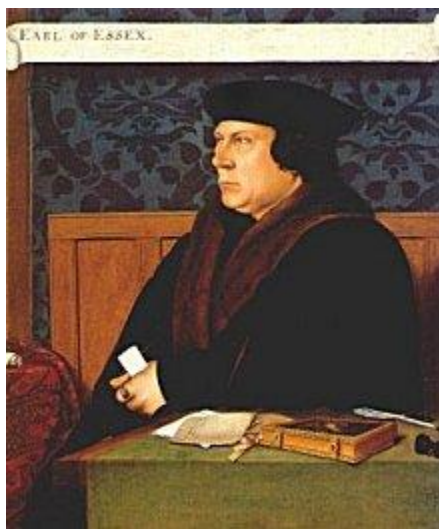
Kada je prekid s Rimom postao realna opcija, donošenje zakona kojim su definirani novi odnosi krune i Crkve odigrali su se vrlo brzo, a kako bi se svi ovi zakoni izglasali u tako kratkom roku, bila je potrebna vrlo dobra suradnja kralja i parlamenta. Parlament, čija je uloga bila zanemarena za vrijeme Wolseyja pod Cromwellovim vodstvom, ponovno je dobio na važnosti. Iako su inicijative za promjene zakona dolazile od kralja i njegovih suradnika, parlament nije bio samo instrument za izvršavanje kraljeve volje. Središte parlamenta postaje Donji dom koji je bio spremniji za donošenje novih zakona od Gornjeg doma, u kojem je prevladavao jak crkveni utjecaj. Zastupnicima Donjeg doma odgovaralo je jačanje položaja države naspram crkve te je Henrik zato imao njihovu gotovo pa bezrezervnu podršku, dok Gornji dom nije imao snage da se odupre zajedničkim snagama kralja i Donjeg doma parlamenta.³² Reformacijski parlament bio je spreman na suradnju s kraljem, ali je netko trebao preuzeti upravljanje njime. Tu ključnu ulogu u oblikovanju rada parlamenta i donošenju brojnih zakona preuzeo je Thomas Cromwell. Zbog toga se Cromwell smatra stvaraocem pravnih temelja nacionalne Crkve Engleske.

Cromwell je rođen u Putneyu, bio je skromnog porijekla, a još u mladosti odlazi iz Engleske te stječe razna iskustva. Neko vrijeme proveo je u Francuskoj kao vojnik, a nakon toga odlazi u Italiju gdje je radio kao bankar i u Antwerpen gdje je bio poslovni savjetnik londonskim trgovcima. Nakon Antwerpena vraća se u Englesku, u London, gdje dovršava svoje obrazovanje i postaje odvjetnik. Istaknuvši se stečenim iskustvom i obrazovanjem, Cromwell je privukao Wolseyevu pozornost te postaje njegov štićenik. Radio je na raspuštanju samostana koje je naredio Wolsey što se pokazalo kao korisno iskustvo za budućnost. Iako je početak njegove karijere bio vezan uz Wolseyja, njih dvojica su bili poprilično različiti jer Cromwell je bio odvjetnik i laik te nije bio vezan za crkvu, težio je suradnji s parlamentom, nije bio opterećen tradicijama i djelovao je u okvirima učinkovitosti i funkcionalnosti. Kada je 1529. godine

³¹ Dickens 1964 : 118-120.

³² Bindoff 1951 : 97-98.

Reformacijski parlament započeo sa svojim radom bio je u njegovom sastavu, a politički pad Wolseya predstavljao je opasnost i za Cromwella kao njegovog bliskog suradnika. Bez obzira na to, uspio je održati svoju političku karijeru te čak i dodatno napredovati. Ušao je u Kraljevsko vijeće i s vremenom privukao pozornost kralja svojim rješenjem problema kraljevskog razvoda. Od 1534. godine postaje glavni tajnik te dobiva ovlasti koje nije imao nijedan ministar do tada. Cromwell se pokazao kao vrlo koristan Henrikov suradnik, odličan sastavljač zakona i upravitelj parlamenta te je počevši s problemom razvoda preoblikovao odnose kralja i parlamenta s klerom i eliminirao pravnu neovisnost Crkve u Engleskoj. Nakon izglasavanja Zakona o vrhovništvu u studenom 1534., Henrik VIII. u siječnju 1535. godine Cromwella je imenovao viceregentom i generalnim vikarom. Zahvaljujući ovim imenovanjima, Cromwell je imao neograničenu jurisdikciju u crkvenim pitanjima jer je predstavljao kralja koji je bio vrhovni poglavar engleske crkve. To mu je omogućilo da reorganizira crkveno oporezivanje, vrši nadzor nad samostanima i da preuzme kontrolu nad biskupima (episkopatom).³³

Sl.4. Thomas Cromwell

(<http://englishhistory.net/tudor/thomas-cromwell/> 10.8.2016.)

Promjene ovakvih razmjera u koje se Henrik VIII. upustio zajedno s Cromwellom nisu mogle proći bez reakcija i otpora pojedinih društvenih skupina. Međutim, u vrijeme jačanja nacionalizma i antiklerikalizma u Engleskoj prekid s Rimom u narodu je dočekan s odobravanjem. Tim više što Henrik VIII. nije bio spreman na promjenu vjerskih doktrina, već se njegova reformacija fokusirala na crkvenu organizaciju i pitanja prevlasti. Stav visokog klera

³³ Dickens 1964 : 109-111, 120.

prema reformaciji također je bio pozitivan i bez većih problema vlast pape zamijenjena je vlašću kralja, odnosno države. Ipak otpori su postojali, s jedne strane jer se konzervativnije skupine i pojedinci nisu bili spremni odreći papinske vlasti i starog feudalnog poretka, dok su se s druge strane našle skupine i pojedinci koji su se nadali da će reformacija koju je Henrik započeo otvoriti put Lutherovim učenjima i protestantizmu. U nastojanju da se izbjegne građanski rat, država se odlučila na progon i jednih i drugih. Jedan od glavnih alata za pronalazak potencijalnih neistomišljenika bila je Prisega o naslijeđu koju su morali položiti svi kraljevi podanici. Uz to, u parlamentu je izglasan Zakon o veleizdaji koji se naknadno još mijenjao i dorađivao te je omogućio strogo kažnjavanje svakog oblika izdaje kralja. Uz mnoge koji su nastradali najpoznatije žrtve Prisega o naslijeđu bili su John Fisher, biskup Rochestera i Thomas More, bivši *lord chancellor* i kraljev nekadašnji bliski suradnik. Fisher je ostao glavni branitelj Katarine Aragonske i nije želio priznati poništenje braka između nje i Henrika, a osim toga otkriveni su kontakti i razgovori između njega i carskog veleposlanika koji je bio odan Katarini i za kojeg se sumnjalo da priprema urotu. Thomas More, iako u prošlosti kritičan prema katoličkoj crkvi i njezinom načinu funkcioniranja, odbio se odreći svoje katoličke vjere i principa te prihvatiti kralja kao vrhovnog crkvenog poglavara umjesto pape. Optuženi su za izdaju, proglašeni krivima i osuđeni na smrt. Obojici je odrubljena glava, Fisheru u lipnju, a Moreu u srpnju 1535. godine.³⁴ Unatoč donesenim zakonima, nije bilo moguće potpuno zaustaviti sav otpor. To se najbolje može vidjeti po „Hodočašću milosti“ (*en. Pilgrimage of Grace*), pobuni koja je bila velik izazov za Henrikovu reformaciju, ali i vladavinu. Hodočašće milosti nominalno je bila pobuna sjevernog dijela zemlje protiv kraljevske politike raspuštanja samostana, ali zapravo je raspuštanje samostana bio povod, a ne uzrok pobune. U pobuni koja je započela u listopadu 1536. i trajala do prosinca iste godine sudjelovali su Yorkshire, Lancashire i sjeveroistočni dijelovi zemlje, a na čelu im je bio Robert Aske. Snaga pobunjenika bila je u dobro obučenoj vojsci iz sjevernih krajeva koju kralj nije imao, ali njihov glavni problem bila je razjedinjenost i raznolikost motivacije koja ih je pokrenula na pobunu. Korijeni ove pobune uglavnom su bili ekonomske prirode. Stanovništvo se bojalo da bi nakon raspuštanja samostana država mogla zatvoriti i župne crkve te zaplijeniti njihove dragocjenosti, vladalo je nezadovoljstvo zbog loših žetvi i nedostatka novca na sjeveru, a strahovalo se da će se stanje dodatno pogoršati ako se samostani raspuste i novac ode u ruke veleposjednika na jugu zemlje. Pripadnici plemićkog staleža bojali su se da bi

³⁴ Dickens 1964 : 122-124.

raspuštanjem samostana izgubili svoje funkcije nadglednika samostana i zato su ih željeli očuvati. Isto tako, protivili su se nedavno donesenom zakonu o veleizdaji, oporezivanju, porastu cijena, ali i nedovoljnoj zastupljenosti sjevera Engleske u parlamentu. Kraljevski razvod i njegove posljedice naišli su na nezadovoljstvo na sjeveru Engleske koji je društveno i vjerski ostao konzervativan u svim slojevima, ali samo pitanje vrhovništva nije previše zanimalo laike. U konačnici je kler u sjevernom dijelu zemlje postigao dogovor da kralj može zadržati naslov vrhovnog poglavara Crkve, ali bez duhovnih ovlasti. Uzevši u obzir da je pobuna protiv kralja smatrana ne samo izdajom, nego i grijehom te da pobunjenici nisu imali jedinstven zajednički cilj, ona se nije mogla dugo održati niti završiti uspješno. London, Jug i Srednja Engleska stali su na stranu kralja te je pobuna vrlo brzo ugušena, a njezini glavni sudionici kažnjeni. Hodočašće milosti nije bio ustanak s glavnim ciljem očuvanja samostana niti vraćanja Engleske pod vlast papinstva. Njegovi motivi bili su poglavito ekonomske prirode, ali gušenje ustanka dovelo je do ubrzanja rušenja velikih samostana u Engleskoj pogotovo kada su njihovi predstojnici bili optuženi za izdaju (o čemu će govora biti u nastavku rada).³⁵

Proces raspuštanja samostana smatra se važnim društvenim događajem vezanim za reformaciju Henrika VIII., ali iako se odvijao u ovom turbulentnom razdoblju i iako je bio jedan od povoda Hodočašća milosti, nije bio povezan isključivo s vjerskim pitanjima. Motivacija raspuštanja samostana bila je dobrim dijelom ekonomske prirode. Do raspuštanja manjeg broja samostana došlo je za vrijeme Wolseya i upravo je Cromwell bio jedan od ključnih ljudi koji su radili na tome, a njegovo imenovanje za generalnog vikara zapečatilo je sudbinu samostana. Cromwellovo osobno mišljenje nije bilo da su samostani bastioni obrane papinstva u Engleskoj koji predstavljaju opasnost te ih zbog toga treba raspustiti, nego ih je smatrao ostacima srednjeg vijeka, neučinkovitim institucijama koje su izgubile svoju funkciju i koje se ne mogu reformirati. Istovremeno, troškovi krune povećavaju se zbog aktivne vanjske politike, veće potrebe za naoružanjem uzrokovane opasnošću od invazije nakon raskida s papom, ali i pobunama na sjeveru zemlje. Cromwell je smatrao da je njegova dužnost kao kraljevog službenika omogućiti kruni bogaćenje, tako da je konačni cilj raspuštanja samostana trebao biti opskrbljivanje krune bivšim samostanskim dobrima. Vodeći se tim načelima 1535. godine dao je izraditi *Valor Ecclesiasticus*, detaljnu procjenu svih prihoda klera kojom je utvrđeno da su crkveni posjedi uoči početka raspuštanja samostana generirali čak tri puta veće prihode od posjeda u rukama krune.

³⁵ Dickens 1964 : 124-128.

Iako je u parlamentu vladalo antiklerikalno raspoloženje i Cromwell je mogao računati na njegovu suradnju, trebao mu je službeni razlog za odluku o raspuštanju samostana. Zato su 1535. pokrenuta dva izvida o radu samostana, a cilj tih izvida bio je dovršiti negativno izvješće o radu samostana koje bi se izložilo pred parlamentom 1536. godine. Iako samostani odavno više nisu bili središta prosvijećenog i kontemplativnog načina života, optužbe na njihov račun bile su preuveličane zbog praktičnih razloga. Izvješća su završena i pred parlamentom su iznesene optužbe protiv samostana za nedisciplinu i neučinkovitost. Vođen podnesenim izvješćem, parlament je 1536. godine izglasao „Zakon o raspuštanju“ (*en. Act of Dissolution*). Ovim zakonom donesena je odluka da se raspuste svi manji samostani s godišnjim prihodima nižim od 200 funti te je 400 samostana raspušteno, ali raspuštanje velikih samostana tada nije bilo u planu. Njihovo raspuštanje ubrzalo je Hodočašće milosti, jer su predstojnici samostana pod prijetnjom optužbe za izdaju dobrovoljno su raspustili samostane. U razdoblju od 1537. do 1540. godine raspušteno ih je 188. Konačni „Zakon o raspuštanju“ donesen je 1539. godine i njime je parlament donio odluku da sva samostanska imovina pripadne kruni. Posljednji samostan, opatija Waltham, raspušten je u ožujku 1540. godine. Glavna posljedica ovog procesa bio je prijenos velikog broja posjeda iz ruku Crkve u ruke krune, a kasnije i u privatne ruke. U međuvremenu je Cromwell 1536. godine osnovao „Sud za augmentaciju“ (*en. Court of Augmentations*) sa zadaćom upravljanja bivšim samostanskim zemljištem i prihodima kako bi kruna mogla kontrolirati novostečenu imovinu. Njegovi članovi bili su i mnogi istaknuti katolici, što pokazuje da raspuštanje samostana nije bilo povezano sa šizmom Henrika VIII. i vjerskim previranjima.³⁶ Odluka o raspuštanju za sobom je povlačila i neka praktična pitanja, primjerice što napraviti s gotovo 10.000 bivših članova samostana nakon njihovog zatvaranja. Dio novca koji je dobiven raspuštanjem tako je otišao na prihode bivših redovnika i časnih sestara. Predstojnici samostana postavljeni su na mjesta biskupa novoosnovanih biskupija i na pozicije dekana katedrala, a neki su postali upravitelji fakulteta i bolnica. Mnogi redovnici postali su župni svećenici, a dio ih se odlučio za svjetovni život. Manji broj redovnika i časnih sestara nastavio je živjeti u samostanima u katoličkim zemljama na europskom kontinentu. Laici koji su bili vezani za samostane većinom su bili poljoprivrednici koji su i nakon promjene vlasništva još uvijek bili potrebni da bi tu zemlju obrađivali, tako da na njih ovaj transfer vlasništva nije previše utjecao. Ostalo je i pitanje imovine koja je pripadala samostanima, kao i pitanje samih samostana tj. njihovih nekretnina. Kruna je

³⁶ Dickens 1964 : 139-144.

prisvojila razne dragocjenosti i nakit pronađen u samostanima. Olovo koje je korišteno pri izgradnji krovova isto je tako iskorišteno ili prodano. Država je naredila da se zgrade koje nisu imale značajnu vrijednost poruše, a kamenje i drvena građa od kojih su bile izgrađene iskorišteni su u druge svrhe. Neke od crkvi pretvorene su u kuće, neki samostani čak i u radionice, a dio njih jednostavno je prenamijenjen u župne crkve. Veću devastaciju uglavnom su pretrpjeli mali samostani. Time je učinjena nepopravljiva šteta, ponajviše zbog uništenja arhitekture, srednjovjekovnih relikvija i nakita, ali i bogatih samostanskih knjižnica. Iako je trudom kolekcionara i učenjaka dio sačuvan, velik dio samostanskih knjiga i rukopisa bio je izgubljen. Odlukom o raspuštanju samostana Cromwell je uspio kruni osigurati dodatni prihod od oko 100.000 funti godišnje, a osim dijela novca koji je potrošen za prihode redovnika, dio novca uložen je u obrazovanje. Proširene su postojeće i osnovane nove škole, u Oxfordu je Henrik dovršio Wolseyev projekt Christ Church, a u Cambridgeu je osnovao Trinity College. Međutim, od novca koji je kruna sebi ovim putem osigurala vrlo je mali dio uložen u obrazovanje, dok je ostatak potrošen kako bi se podmirile potrebe države.³⁷ Iako je raspuštanje samostana uspješno provedeno, Cromwellova ideja da na ovaj način osigura financijsku neovisnost krune doživjela je neuspjeh. Za vrijeme njegove uprave neki vodeći ministri i dvorjani dobili su darove u vidu posjeda, dok su ostali morali platiti punu cijenu posjeda ili ih iznajmiti, a prodaja je uglavnom bila ograničena na pokretnu imovinu samostana i njihove dragocjenosti. Nakon Cromwellovog pada u razdoblju od 1540. do 1547. godine čak dvije trećine samostanskih posjeda prodano je i tako prešlo iz ruku države u privatne ruke. Ovakav razvoj događaja i ogroman transfer zemljišnih dobara imao je velik utjecaj na promjenu društvenih odnosa. Crkva i kler izgubili su velik dio svog utjecaja, a došlo je do jačanja političkog utjecaja i značenja plemićkog staleža (*en. gentry*), trgovaca i maloposjednika (*en. yeomen*) koji su kupili bivše samostanske posjede.³⁸ Raspuštanje samostana nije bio jedini čimbenik koji je utjecao na te promjene. To pitanje zahtjeva detaljnu analizu nevezanu za reformaciju Henrika VIII. koja bi nas previše udaljila od teme rada.

Reformacija koju je pokrenuo Henrik VIII. nije bila potaknuta pobudama za promjenom vjerske doktrine, nego samo željom za stjecanjem neovisnosti od Rima, no nije bilo moguće odvojiti jedno od drugog. Promjena vjerske vrhovne vlasti potaknula je vjerska previranja u zemlji i pokazalo se nemogućim zaustaviti upliv protestantskih ideja vezanih za Lutherova

³⁷ Chadwick 1986 : 76-82.

³⁸ Elton 1958 : 236.

učenja, pogotovo zbog činjenice da im je i sam Cromwell bio naklonjen. U tom razdoblju formirale su se dvije struje koje su se borile za kraljevu naklonost i koje su zagovarale različite smjerove vjerskog razvoja zemlje. Jedna struja bila je protestantska, na njezinom su čelu bili Cromwell i Cranmer, a ona se zalagala za nastavak smanjenja crkvenog bogatstva i privilegija, za ideju pristupačne biblije te polagan i postupan prijelaz zemlje na protestantizam. S druge strane stajala je ortodoksna struja na čijem je čelu bio biskup Gardiner i vojvoda Norfolk, a imali su i potporu većine biskupa. Oni su prihvatili kraljevski razvod, raskid s Rimom i ideju kralja kao vjerskog vođe, ali su bili protiv daljnjih promjena doktrine. Snaga ove skupine temeljila se na činjenici da je i kralj bio sumnjičav prema doktrinarnim promjenama. Osim unutarnjopolitičkih prilika, za smjer u kojem će reformacija krenuti bile su važne i promjene na vanjskopolitičkom planu. Cromwell je, zabrinut zbog mogućnosti stvaranja saveza između Španjolske i Francuske, započeo pregovore s njemačkim luteranskim prinčevima koji su bili ujedinjeni u Schmalkaldski savez. Henrik VIII. nije bio previše zainteresiran za sklapanje tog saveza ponajviše jer je smatrao da ne postoji neposredna opasnost za Englesku od Francuske i Španjolske, a u slučaju opasnosti pouzdavao se u svoju mornaricu. Zbog toga su se pregovori otegnuli godinama. Ipak, sve dok je Cromwell imao naklonost kralja protestantske ideje inkorporirane su u službenu vjersku doktrinu. Crkveni sabor 1536. godine donosi „Deset članaka vjere“ (*en. Ten Articles of Faith*) u kojima se spominju samo tri sakramenta (krštenje, ispovijed i pričest) koja su zajednička katolicima i protestantima. Takva promjena bila je vrlo radikalna i zato se u ostalim pitanjima nastojao postići kompromis, iz tog razloga izbjegnuto je pitanje čistilišta kao i pitanje transsupstancijacije. Nove promjene u osobnom životu Henrika VIII., ali i vanjskoj politici dovele su i do promjena povezanih s vjerom. Kraljeva je nekadašnja supruga Katarina Aragonska umrla, tadašnja je supruga Ana Boleyn pogubljena, a kralj se 1537. ponovno oženio, dobio sina te na porodu izgubio suprugu (Jane Seymour). Francuska i Španjolska opet su bile u ratu i kralju nije bio potreban savez s njemačkim prinčevima. To dovodi do jačanja konzervativne struje te je 1537. godine izdan priručnik „Institucija kršćanskog čovjeka“ (*en. Institution of a Christian Man*). Njegovo izdavanje predstavljalo je korak natrag prema tradiciji. Ponovno su vraćeni sakramenti koji su bili izbačeni u „Člancima vjere“, stavljen je naglasak na autoritet riječi Svetog pisma, ali njegovi autori suzdržali su se od nametanja ideje transsupstancijacije. Svejedno, priručnik koji je kralj pregledao nikad nije poslan na glasanje u parlament ili crkveni sabor. Kada je 1538. godine sklopljen mir u Nici, Cromwell je opet dobio odriješene ruke za pregovore sa Schmalkaldskim

savezom te iskorištava priliku za daljnji razvoj protestantske reforme. U rujnu izdaje „Naputke kleru“ (*en. Injunctions of Clergy*) u kojima je osudio štovanje svetačkih slika, svetišta i hodočašća. Ono što je još važnije, tim naputkom naredio je da sve župe moraju imati primjerak Biblije napisan na engleskom jeziku. To je bilo moguće budući da se na prijevodu Biblije radilo već neko vrijeme, postojalo je nekoliko verzija, a službena verzija pod nazivom *Great Bible* izdana je 1539. godine. Politička inicijativa, planiranje izdavanja, financiranje, kao i pritisak da se uvede Biblija na engleskom jeziku u Crkvu Engleske bili su Cromwellova zasluga i to je bilo njegovo najveće postignuće vezano za širenje protestantizma u Engleskoj. Zahvaljujući njegovoj inicijativi Biblija na govornom jeziku prestala je biti zabranjeni priručnik i postala zajedničko dobro nacije.³⁹ No neprestane promjene koje su se događale, Cromwellovi pokušaji da polako uvede protestantizam, kao i pokušaji konzervativne struje da se stanje vrati na staro počeli su izazivati nemir u zemlji. Henriku je jedinstvo vjere značilo i jedinstvo zemlje, stoga je odlučio toj situaciji stati na kraj. U travnju 1539. sazvan je parlament i crkveni sabor. Kralj je ovladio Norfolka da „Zakon šest članaka“ (*en. Six Articles Act*) pošalje na raspravu u parlament, a i sam je došao na raspravu u Gornji dom kako bi se uvjerio da će zakon biti izglasan. Zakonom je potvrđena transsupstancijacija, svećenički celibat, nepotrebnost dvostruke pričesti za laike, obaveza održavanja zavjeta čistoće, vjera u ispovjedne tajne i obred svete mise. Kazna za pojedince koji bi zanijekali transsupstancijaciju bila je smrt spaljivanjem na lomači i oduzimanje sve imovine, a nije ih moglo spasiti čak ni pokajanje pod prisegom. U slučaju kršenja ostalih odredbi kazna je bila ista, ali pokajanje pod prisegom moglo je zamijeniti smrtnu kaznu kaznom zatvora. Unatoč donošenju drastično strogog zakona, nije došlo do masovnog progona protestanata, ali je donošenjem zakona označena pobjeda konzervativne struje nad protestantskom i zaustavljanje Cromwellove ideje postupnog prijelaza na protestantizam. Neki istaknuti biskupi koji su bili pristaše protestantske struje dali su ostavke, ali Cranmer i Cromwell ostali su na svojim dužnostima. Nakon donošenja ovog zakona, Cromwell se odlučio za pokušaj stvaranja novih vanjskopolitičkih saveza sklapanjem kraljevskog braka. Ponovno se pojavila opasnost od španjolsko-francuskog saveza usmjerenog protiv Engleske te Cromwell Henriku predlaže brak s Anom od Clevesa čija je obitelj kontrolirala strateški važno područje između Nizozemske pod kontrolom Karla V. i pobunjenih luteranskih prinčeva. Kralj je nevoljko pristao na brak i oženio Anu u siječnju 1540. godine. Pet mjeseci odvijala se borba za kraljevu naklonost

³⁹ Bindoff 1951 : 109.

jedne i druge strane, ali iskoristivši kraljevo nezadovoljstvo ovim dogovorenim brakom, Cromwellovi protivnici zadobili su kraljevo povjerenje i uvjerali ga da je njegov viceregent heretik. Henrikovo nezadovoljstvo sklopljenim brakom pokazalo se kao smrtna presuda za Cromwella. Uhićen je 10. lipnja pod optužbama za herezu i izdaju i pogubljen 23. srpnja 1540. godine. U međuvremenu je zahvaljujući parlamentu i ovaj kraljevski brak bio je poništen.⁴⁰

Pad Cromwella označio je kraj vjerske reformacije Henrika VIII. Zakon šest članaka ostao je na snazi, a konzervativne snage nastavile su jačati te je 1543. objavljen novi priručnik: „Nužan nauk i erudicija za bilo kojeg kršćanskog čovjeka“ (*en. A Necessary Doctrine & Erudition for any Christian Man*). Njime su u potpunosti izbrisani ostaci protestantizma u državnoj ortodoksiji. Papinska vlast zamijenjena je kraljevskom bez ikakvih drugih doktrinarnih promjena, a upotreba Biblije na engleskom jeziku ograničena je samo na bogati sloj građana. U razdoblju od 1540. pa do kraja vladavine Henrika VIII. 1547. godine Crkva u Engleskoj potpuno je bila uređena sukladno kraljevim zamislima. Doktrinarno je bila pravovjerna kao i rimska katolička crkva, ali je njezin vrhovni poglavar bio kralj. No i sam je kralj postao svjestan da je takva situacija dugoročno neodrživa te je zemlju ostavio u rukama sina Eduarda VI. i njegovih protestantskih savjetnika koji će Englesku pretvoriti u protestantsku državu.⁴¹

⁴⁰ Dickens 1964 : 167-178.

⁴¹ Elton 1958 : 241-242.

4. ZAKLJUČAK

Promjene u poimanju vjere i Crkve kao nositelja duhovnog života koje su se dogodile u Europi te potaknule razvoj reformacije u 16. stoljeću nisu zaobišle ni Englesku, iako je fizički odvojena od kontinenta. Njezini kontakti s kontinentalnom Europom omogućili su upliv protestantskih ideja, ali tijekom i razvoj engleske reformacije veoma se razlikovao od reformacije na kontinentu. Ovim radom pokušala sam ukazati na određene elemente složenog i specifičnog procesa početka reformacije u Engleskoj.

Tudori su (ovdje konkretno Henrik VIII.) vrlo dobro iskoristili postojeće antiklerikalno raspoloženje, rast nacionalnih osjećaja i atmosferu obožavanja vladara koja je bila prisutna u 16. stoljeću za ostvarenje svojih ciljeva, ali osim ovih čimbenika radom sam pokušala prikazati i razdoblje predreformacije u Engleskoj 14. i 15. stoljeća kojim su Wycliff i lolardi otvorili put protestantskim idejama. Reformacija koju je pokrenuo Henrik VIII. posebna je po tome što nije bila potaknuta pobudama za promjenom vjerske doktrine, nego željom za stjecanjem neovisnosti o Rimu i osiguranjem nasljednika koji bi omogućilo nastavak vlasti dinastije Tudor, a i prema Henrikovom shvaćanju mir u zemlji. No nije bilo moguće odvojiti jedno od drugog. Zato sam se u izradi diplomskog rada nastojala fokusirati na uzroke koji su doveli do te reformacije, prikazati njezin razvoj i posljedice, ali i osvrnuti se na ključne figure engleske povijesti koje su imale utjecaj na kralja i oblikovale njegovo mišljenje, odnos s parlamentom, a time i tijekom vladavine.

Budući da je reformacija započela kao politička, a ne vjerska reforma, u radu sam nastojala prikazati faktore koji se ne odnose samo na vjerski život u Engleskoj, strukturu crkve i borbu za očuvanje pravovjernosti odnosno daljnjeg razvoja protestantizma između dvije struje nakon odvajanja od Rima. U uvodnom dijelu sam se osvrnula i na unutarnjopolitičku i vanjskopolitičku situaciju koju je Henrik VIII. naslijedio i dalje nastavio oblikovati sa svojim suradnicima, društvene i ekonomske promjene koje su započele prije reformacije, ali i one direktno povezane s reformacijom, kao što su raspuštanje samostana, razvoj rada parlamenta i njegova zakonodavna aktivnost te kraljev osobni život i razvod od Katarine Aragonske kao povod za početak reformacije.

Pri izradi diplomskog rada cilj mi je bio napraviti pregled čimbenika koji su stvorili preduvjete za nastanak i razvoj protestantske reformacije u Engleskoj, kao i čimbenike koji su na nju utjecali. Upoznavajući se pobliže s ovom problematikom iz ranonovovjekovne povijesti Engleske suočila sam se s manjkom dostupne recentne literature na hrvatskom jeziku te su mi glavni izvori podataka bile knjige napisane na engleskom jeziku. Zbog toga se nadam da sam izradom ovog rada i analizom podataka dostupnih u sekundarnoj literaturi doprinjela lakšem upoznavanju s problematikom početaka razvoja engleske reformacije.

5. LITERATURA:

1. DICKENS, Arthur Geoffrey. 1964. *The English Reformation*. London: B. T. Batsford LTD
2. BINDOFF, Stanley Thomas. 1951. *Tudor England*. Harmondsworth: Penguin Books
3. CHAUNU, Pierre. 2002. *Vrijeme reformi : religijska historija i civilizacijski sistem : kriza kršćanstva, rascjep (1250-1550)*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus
4. MAUROIS, Andre. 1940. *Povijest engleske politike*. Zagreb: Ante Velzek
5. TRAVELYAN, George Macaulay. 1956. *Povijest Engleske*. Zagreb: Kultura
6. CHADWICK, Owen. 1986. *Istorija reformacije*. Novi Sad: Dobra vest
7. MORTON, Arthur Leslie. 1955. *Istorija Engleske*. Sarajevo: Veselin Masleša
8. WOODWARD, George William Otway. 1969. *King Henry VIII*. London: Pitkin Pictorials
9. BRIGGS, Asa. 2003. *Socijalna povijest Engleske*. Zagreb: Barbat
10. HIBBERT, Christopher. 1994. *The English : a social history 1066-1945*. London: Harper Collins Publishers
11. HACKETT, Francis. 1958. *Henry the Eight*. New York: Bantam Books
12. MACKIE, John Duncan. 1957. *The Earlier Tudors : 1485-1558*. Oxford: Clarendon Press
13. ELTON, Geoffrey Rudolph. 1958. *The new Cambridge modern history. Vol. 2, The Reformation : 1520-1559*. Cambridge: The Syndics of the Cambridge University Press
14. MONCRIEFF, Martha Christian Scott. 1966. *Kings and queens of England : with 32 portraits in colour*. London: Blandford Press
15. CROFTON, Ian. 2008. *The kings and queens of England : the lives and reigns of the monarchs of England*. London: Quercus

